

Bożena Szewczul

Ewangeliczna rada ubóstwa według kan. 600 KPK/1983

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 54/1-2, 77-99

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

S. BOŻENA SZEWCZUL WNO

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

EWANGELICZNA RADA UBÓSTWA WEDŁUG KAN. 600 KPK/1983

Treść: Wprowadzenie. – 1. Podstawy chrystologiczne ewangelicznej rady ubóstwa. – 1.1. Naśladowanie Chrystusa. – 1.2. Chrystus, będąc bogaty, dla nas stał się ubogim. – 2. Cechy teologiczne ewangelicznej rady ubóstwa. – 2.1. Obowiązek życia w rzeczywistości i w duchu ubogiego. – 2.2. Konieczność prowadzenia życia pracowitego w umiarze. – 2.3. Wymóg rezygnacji z ziemskich bogactw. – 3. Prawne elementy realizacji rady ubóstwa. – 3.1. Zależność i ograniczenie w używaniu dóbr i dysponowaniu nimi. – 3.2. Ubóstwo uwarunkowane prawem własnym instytutów zakonnych. – Zakończenie.

Wprowadzenie

Podjęcie zagadnienia ewangelicznej rady ubóstwa jest w czasach obecnych bardzo trudne i jednocześnie niemodne. Współczesna kultura uważa życie w ubóstwie¹ za nieszczęście, nie rozumie i nie aprobuje jego ideału, zwłaszcza tego dobrowolnie podejmowanego przez zakonników na podstawie złożonych ślubów. Twierdzi się bowiem, że osoba dorosła z natury rzeczy nigdy nie będzie chciała wyrzec się swej wolności finansowej i w ogóle autonomii². Stąd obecnie pisze się raczej o prestiżu pieniądza, biznesie, dążeniu do zdobycia fortuny.

¹ Człowiek ubogi to ten, który posiada tylko to, co nieodzowne do życia, a czasem odczuwa brak również rzeczy koniecznych, tak że prosi o jałmużnę – *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana* (a cura di G. FOLENA), Milano 1982, s. 149.

² L. CRIPPA, *Povertà amata, povertà beata: riflessioni e orientamenti sulla povertà religiosa alla luce del Vaticano II. Riflessioni e orientamenti alla luce del Vaticano II sulla povertà religiosa*, Milano 1989, s. 9; S.M. PASINI, *Il consiglio evangelico di povertà (can. 600) ancora a proposito del problema dell'interpretazione della norma e del metodo nel diritto*, *Commentarium pro Religiosis et Missionaris* 76(1995)138; J.A. MERKLE, *I voti nella vita religiosa*, Casale Monferrato 1998, s. 254.

Niezależnie jednak od panujących poglądów osoby konsekrowane wciąż zobowiązują się do realizacji tej kontrowersyjnej rady ewangelicznej, mając świadomość, że bogatemu trudno jest wejść do królestwa niebieskiego³ i że dwom panom (Bogu i mamonie) nie można służyć⁴. Dlatego też słuszne wydaje się poświęcenie chociażby krótkiego studium pojęciu ewangelicznej rady ubóstwa zawartemu w kanonie 600 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Będzie ono miało na celu wyjaśnienie waloru ubóstwa obserwatorom życia konsekrowanego, oraz samym osobom konsekrowanym, lepiej obecnie niż kiedyś zaopatrzonym pod względem materialnym, nie odczuwającym większych braków i cieszącym się często zabezpieczeniem majątkowym, które wzbudza zazdrość otoczenia, a jednak poszukującym sposobu życia ubogiego i zadającym sobie pytanie o to, gdzie jest jego sens⁵.

Już na wstępie trzeba zaznaczyć, że chociaż na przestrzeni wieków praktyka rady ubóstwa przyjmowała różne formy, zwłaszcza w aspekcie zewnętrznym, to jednak jej istota pozostawała i pozostaje wciąż niezmienna⁶. Kanon 600 bardzo trafnie ją wyraża, przypominając, że przez niektórych wiernych jest ona podejmowana dobrowolnie w celu naśladowania Chrystusa, który, będąc bogaty, stał się dla nas ubogim, aby nas swym ubóstwem ubogacił (2 Kor 8,9; Mt 8,20). Realizacja rady ubóstwa zobowiązuje do przyjęcia życia w rzeczywistości i w duchu ubogiego, dalekiego od ziemskich bogactw, do podjęcia pracy i egzystencji w umiarkowaniu oraz do zależności i ograniczenia od przełożonych w zakresie używania posiadanych także na własność dóbr i dysponowania nimi⁷. Wymienione elementy zostaną omówione

³ Mk 10, 23: „Wówczas Jezus spojrział wokoło i rzekł do swoich uczniów: «Jak trudno jest bogatym wejść do królestwa Bożego»”; Mt 19, 24; Mk 10, 24, 25; Łk 18, 24-25; V.C. GARCÍA, *Povertà. I. Fondamento biblico*, w: *Dizionario Teologico della Vita Consacrata*, dir. A.A. RODRÍGUEZ, J.M. CANALS CASAS, Milano 1994, s. 1248-1252; U. TERRINONI, *Parola di Dio e voti religiosi. Icone bibliche. 3. Povertà*, Bologna 2003, s. 13.

⁴ Łk 16, 13.

⁵ J. GALOT, *I consigli evangelici e l'impegno nel Regno. Povertà*, Vita Consacrata 13(1977)1.

⁶ G. SANTOS, *Formazione alla povertà e all'obbedienza*, Vita Consacrata 34(1998) 406; Y. SCHWAIGER, *La vita religiosa dalle origini ai nostri giorni*, Milano 1997, s. 362-364; J. GRIBOMONT, *Povertà*, *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (odtąd: DIP), Roma 1983, t. VII, s. 246-248.

⁷ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego «Perfectae caritatis»*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, de-*

w dalszej części artykułu. Mimo iż wspomniany kanon 600 znajduje się w części KPK/1983 dotyczącej wszystkich form życia konsekrowanego i pełni swego rodzaju rolę wspólnego dla nich przewodnika⁸, to jednak niniejszy artykuł będzie nawiązywał głównie do ubóstwa praktykowanego przez członków instytutów zakonnych.

1. Podstawy chrystologiczne ewangelicznej rady ubóstwa

KPK/1917 roku określał praktykę rady ubóstwa tylko pod względem prawnym, nie dając żadnej teologicznej definicji przedmiotu⁹. Natomiast już w dekreście Soboru Watykańskiego II o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* zostało wyraźnie podkreślone, że ubóstwa zakonnego nie można ograniczyć tylko do zwykłej zależności prawnej zakonnika od przełożonych w dysponowaniu dobrami materialnymi, ponieważ nie wyczerpuje ona istoty tej rady¹⁰. Prawodawca kodeksowy podtrzymał myśl soborową, biorąc dodatkowo pod uwagę dwudziestoletnie doświadczenia posoborowe w realizacji rady ubóstwa, i dostrzegł konieczność wzbogacenia jej definicji o fundament chrystologiczny w celu ukazania jak najgłębszego sensu ubóstwa ewangelicznego¹¹. Stąd podstawy chrystologiczne i teologiczne ewangelicznej rady ubóstwa zamieszczone

klaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 259-275 (odtąd PC), nr 13; *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, ed. C. C. SALVADOR, V. DE PAOLIS, G. GHIRLANDA, Cinisello Balsamo 1993, s. 812 (odtąd: NDDC); KPK/1983, kan. 600: „Ewangeliczna rada ubóstwa do naśladowania Chrystusa, który będąc bogaty stał się dla nas cierpiącym niedostatek, prócz życia w rzeczywistości i w duchu ubogiego, prowadzonego pracowicie w trzeźwości i dalekiego od ziemskich bogactw, niesie ze sobą zależność i ograniczenie w używaniu dóbr i dysponowaniu nimi, zgodnie z własnym prawem poszczególnych instytutów”.

⁸ Y. SUGAVARA, *La povertà evangelica nel Codice: norma comune (can. 600) e applicazione individuale (can. 668)*, Periodica 89(2000)47.

⁹ KPK/1917, kan. 579-583.

¹⁰ PC, nr 13: „Gdy chodzi o ubóstwo zakonne, nie wystarczy być uzależnionym od przełożonych w używaniu dóbr, ale trzeba, żeby zakonnicy i w rzeczywistości, i w duchu byli ubodzy, mający skarby w niebie (por. Mt 6, 20)”; E. GAMBARI, *Manuale della vita religiosa alla luce del Vaticano II...*, s. 54.

¹¹ *Communications* 11(1979)312-313; B. W. ZUBERT, *Dochody zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego nabywane «własnym staraniem» lub «ze względu na instytut»* (por. kan. 668 §3 i kan. 741 §2), w: *Służba i praca. Materiały II Międzynarodowego Sympozjum Prawa Zakonnego* (Lublin, 17-18 X 1994), red. B.W. ZUBERT, E. SZCZOT, s. 126.

w pierwszej części kanonu 600 nie są mało istotnym dodatkiem do jej definicji i prawnej regulacji, zwłaszcza w perspektywie posoborowych przemian społecznych i związanej z nimi odnowy życia zakonnego. Podobnie jak pozostałe kanony KPK/1983 (599 i 601) prezentujące pojęcia ewangelicznych rad czystości i posłuszeństwa, również kanon 600 podaje fundament chrystologiczny i teologiczny rady ubóstwa, a następnie określa prawną jej regulację.

1.1. Naśladowanie Chrystusa

Pojęcie ewangelicznej rady ubóstwa odnosi się do takiego rodzaju życia ubogiego, który podejmuje się tylko i wyłącznie ze względu na wierniejsze naśladowanie Chrystusa. Praktyka tej ewangelicznej rady – podobnie jak dwóch pozostałych – rad rozpatrywana jest zawsze w relacji do Chrystusa. Stąd wszystkie inne rodzaje ubóstwa i motywacje skłaniające do życia ubogiego nie wchodzą w zakres tejże rady¹².

Ubóstwo w czasach starotestamentalnych postrzegane było jako bolesne doświadczenie wierzących w Jahwe i nie daje się zauważyć w duchowości ówczesnych ludzi dążenia do wyrzeczenia się bogactw. Dostrzega się raczej prośby ubogich do Boga o uwolnienie od trudnej kondycji życia. Inne spojrzenie na ubóstwo przyniósł dopiero Nowy Testament, który zarówno w samym życiu Chrystusa jak i Jego nauczaniu ukazuje walor ubóstwa¹³. Całe ziemskie życie Chrystusa naznaczone było ubóstwem – od momentu narodzenia w stajni aż do śmierci w ogołoceniu na krzyżu. Pochodzenie zaś Boga-Człowieka ze środowiska ludzi ubogich sprawiło, że wykonywał on prace fizyczne, czyli przyjmował byt współczesnych mu ludzi biednych. Także po rozpoczęciu działalności publicznej prowadził życie ubogie bez domu, jako pielgrzym¹⁴, otaczał się ludźmi biednymi¹⁵.

¹² KPK/1983, kan. 600, 662.

¹³ V.C. GARCÍA, *Povertà. I. Fondamento biblico*, s. 1242-1245; S. LÉGASSE, *Povertà. I. Dati biblici e interpretazione teologia della povertà di Cristo*, DIP, s. 249; S. GONZALES SILVA, *Fondamenti teologici della vita religiosa*, w: *Lo stato giuridico dei consacrati per la professione dei consigli evangelici*, Città del Vaticano 1985, s. 27.

¹⁴ Mt 8, 20: „Jezus mu odpowiedział: «Lisy mają nory i ptaki powietrzne - gniazda, lecz Syn Człowieczy nie ma miejsca, gdzie by głowę mógł oprzeć»”; Łk 9, 58: „Jezus mu odpowiedział: «Lisy mają nory i ptaki powietrzne - gniazda, lecz Syn Człowieczy nie ma miejsca, gdzie by głowę mógł oprzeć»”; E. GAMBARI, *Manuale della vita religiosa alla luce del Vaticano II...*, s. 57.

¹⁵ V.C. GARCÍA, *Povertà. I. Fondamento biblico*, s. 1245-1248.

Odwołując się natomiast do nauczania Chrystusa o ewangelicznej radzie ubóstwa, zwłaszcza w kontekście życia konsekrowanego oraz zakonnego, trzeba przypomnieć w tym miejscu historię bogatego młodzieńca z Ewangelii św. Mateusza¹⁶. Na pytanie młodzieńca skierowane do Chrystusa, co ma czynić, aby osiągnąć życie wieczne, Chrystus przypomina mu o konieczności zachowania Dekalogu, a gdy młody człowiek odpowiada, że zachowuje go od dawna, wówczas Mistrz, dostrzegając u niego głębsze pragnienie dążenia do doskonałości, zdobycia prawdziwego skarbu w niebie, zachęca, aby sprzedał wszystko, co posiada, rozdał pieniądze ubogim i poszedł za Nim jako człowiek ubogi¹⁷.

Odpowiedź Chrystusa jest bardzo ważna dla zrozumienia istoty naśladowania Go w ubóstwie wyrażonym w ewangelicznej radzie. Ukazuje ona bowiem w sposób bardzo zwięzły wszystkie przyczyny podjęcia tej rady przez niektórych wiernych, a mianowicie wolność wyboru pójścia za Chrystusem (jeśli chcesz), wcześniejsze pozostawienie dóbr, podział mienia pomiędzy ubogich (rozdaj ubogim) oraz racje eschatologiczne (będziesz miał skarb w niebie)¹⁸.

1.2. Chrystus, będąc bogaty, dla nas stał się ubogim

Ubóstwo Chrystusa nie ograniczało się jedynie do kondycji życia ubogiego w aspekcie zewnętrznym, lecz miało ono głębszą przyczynę – wybrał je dobrowolnie, pokładając całą swą nadzieję w Opatrzności Ojca, nie mając nic droższego poza pragnieniem spełnienia Jego woli¹⁹. To pragnienie stało się codziennym pokarmem Chrystusa²⁰. Podobnie i ubóstwo zakonników nie ma celu samo w sobie i nie prowadzi tylko do naśladowania ubóstwa rzeczywistego Chrystusa. Skłania ono także do przyjęcia Jego motywacji wewnętrznej do prowadzenia życia ubogiego, zwłaszcza w całkowitym zawierzeniu i zaufaniu Bogu, czy-

¹⁶ Mt 19, 16-26; B. MAGGIONI, *Fondamento evangelico della vita consacrata*, w: AA.VV., *Vita consacrata, un dono del Signore alla sua Chiesa*, Torino 1993, s. 114.

¹⁷ Mt 19, 21: „Jezus mu odpowiedział: «Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!»”; O. DA SPINETOLI, *I consigli evangelici, proposta e interpretazione*, Roma 1990, s. 14-16.

¹⁸ B. MAGGIONI, *Fondamento evangelico della vita consacrata*, s. 114.

¹⁹ Y. SUGAVARA, *La povertà evangelica nel Codice...*, s. 53.

²⁰ J 4, 34: „Powiedział im Jezus: «Moim pokarmem jest wypełnić wolę Tego, który Mnie posłał, i wykonać Jego dzieło»”.

li do uczestnictwa w samej istocie życia Chrystusa, jak wyjaśnia się w dekrecie *Perfectae caritatis*²¹. Ten wymiar ubóstwa ma przede wszystkim cel nadprzyrodzony i rozwija się głównie na płaszczyźnie wiary, nadziei i miłości osoby podejmującej omawianą radę²². Podjęcie życia prawdziwie ubożego w aspekcie zewnętrznym w rozumieniu tejże rady ma sens jedynie wówczas, gdy prowadzi do pełniejszego naśladowania Chrystusa także w sferze jego duchowych dążeń względem Ojca, uświadamia zakonnikowi jego egzystencjalną zależność od Boga. Prawdziwe ubóstwo według Ewangelii ma zawsze charakter eschatologiczny i zmierza do osiągnięcia dóbr przyszłych, obiecanych młodzieńcowi przez Chrystusa, tj. skarbu w niebie²³.

Prawdę o konieczności pełniejszego naśladowania Chrystusa w znaczeniu przyjęcia Jego ducha ubóstwa, wychodzącego poza ubóstwo tylko zewnętrzne, dobrze oddaje słowo *imitor – ari*, nieprzypadkowo użyte w łacińskiej wersji kanonu 600²⁴. W schematach przygotowanych do KPK/1983 posługiwano się jeszcze terminem *sequela Christi* odnoszącym się do prostego kroczenia za Mistrzem Jego śladami²⁵. Dyskusja w komisji przygotowującej Kodeks przyczyniła się jednak do zmiany wcześniejszego określenia²⁶. W języku polskim natomiast w celu oddania wymowy obu tych znaczeń stosuje się wyraz *naśladowanie*, który w tym wypadku zawęży znaczenie słowa *imitari* i mało uważny czytelnik może zrozumieć, że rada ubóstwa ogranicza się tyl-

²¹ PC, nr 13: „Dzięki niemu [ubóstwu – B. Sz.] uczestniczy się w ubóstwie Chrystusa, który będąc bogaty, dla nas stał się ubogi, aby nas ubóstwem swym ubogacić”; B. W. ZUBERT, *Dochoły zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego...*, s. 125.

²² Y. SUGAVARA, *La povertà evangelica nel Codice...*, s. 51.

²³ H. BÖHLER, *La dottrina dei consigli evangelici dal Vaticano II ad oggi*. Dissertatio ad Doctoratum in Facultate Iuris Canonici Pontificiae Universitatis Gregorianaе, Roma 1992, s. 76.

²⁴ KPK/1983, kan. 600: „Evangelicum Consilium paupertatis ad imitationem Christi...”

²⁵ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici, iuxta animadversiones ...* (Patribus Commissionis reservatum), Typis Polyglottis Vaticanis 1980, kan. 527. Terminu *sequela* użyto w kan. 573 podającym definicję życia konsekrowanego. Jednak jego znaczenie rozszerza się do znaczenia słowa *imitari* poprzez określenie naśladowania Chrystusa jak najbliższej: „Christum sub actione Spiritus Sancti pressius sequentes”.

²⁶ Communicationes 11(1979)320; Y. SUGAVARA, *La povertà evangelica nel Codice...*, s. 49.

ko do zewnętrznego wymiaru, co z kolei może prowadzić do wypaczenia sensu słów św. Pawła, który napisał, że Chrystus będąc bogaty, dla nas stał się ubogim, aby nas swym ubóstwem ubogacić.

2. Cechy teologiczne ewangelicznej rady ubóstwa

Prawodawca, przytoczywszy na początku kanonu 600 fundament chrystologiczny ewangelicznej rady ubóstwa, ukazuje następnie wynikające z niego cechy teologiczne właściwe tej radzie²⁷.

2.1. Obowiązek życia w rzeczywistości i w duchu ubogiego

Określenie użyte w kanonie, mówiące o obowiązku prowadzenia przez zakonników życia ubogiego zarówno w rzeczywistości, jak i w duchu, ukazuje, że realizacja ewangelicznej rady ubóstwa tylko w jednym z tych wymiarów nie wyczerpuje jej istoty. Co więcej – oba wymienione aspekty ściśle łączą się ze sobą²⁸ bowiem celem praktykowania ubóstwa materialnego jest doprowadzenie zakonnika do ubóstwa w duchu. Postawa ubóstwa duchowego, czyli wewnętrznego oderwania się zakonnika od dóbr, musi z kolei ostatecznie znaleźć swój wyraz także w jego postawie zewnętrznej, aby nie był on posądzany o faryzeizm. Tylko tak rozumiane i praktykowane ubóstwo zasługuje na miano ewangelicznego i tylko wówczas osoby konsekrowane mogą stać się znakiem królestwa niebieskiego, którym powinny być dla świata²⁹. W przeciwnym wypadku ludzie świeccy, nie dostrzegając zwłaszcza materialnego aspektu ubóstwa ewangelicznego zakonników, słusznie zauważają, że zakonnicy tylko ślubują ubóstwo, a inni wierni praktykują je w rzeczywistości³⁰.

W związku z podejmowaną ostatnio w instytutach zakonnych reformą życia zakonnego wiele mówi się, a następnie reguluje w prawie własnym przede wszystkim widzialny wymiar ubóstwa. Na przykład w Towarzystwie Jezusowym w normach generalnych *Statutów ubó-*

²⁷ Y. SUGAVARA, *La povertà evangelica nel Codice...*, s. 52; A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, Roma 1993, s. 118.

²⁸ J. BEYER, *Il diritto della vita consacrata*, Milano 1989, s. 153. Podobnie jak klauzura zakonna nie może ograniczać się tylko do napisu „klauzura” na drzwiach klasztornych, lecz musi być rzeczywistym ograniczeniem wstępu osób postronnych do pewnych pomieszczeń w klasztorze.

²⁹ O. DA SPINETOLI, *I consigli evangelici...*, s. 100.

³⁰ A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 147.

stwa zakonnego *Towarzystwa Jezusowego. Instrukcji o administrowaniu dobrami* z 2005 roku, postanawia się, że pierwszym celem reformy dotyczącej ubóstwa jest przyjęcie odpowiedniej postawy przez jezuitów względem wymagań rzeczywistego ubóstwa innych wiernych, prawdziwego nie zaś fikcyjnego i urojonego. Nie można bowiem kochać ubóstwa i jednocześnie nie zgodzić się na doświadczanie niektórych jego rzeczywistych, konkretnych skutków³¹.

Niektórzy autorzy podejmujący zagadnienie ubóstwa rzeczywistego zakonników stwierdzają nawet, że obecnie najwłaściwszym rozwiązaniem jest ochrona skromnego i prostego sposobu życia zakonników tak, aby nie ulegali oni pokusom luksusu, zbytniego wygodnictwa i byli zdolni do przyjęcia niedostatku. W dekrecie *Perfectae caritatis* czytamy: „... niech [instytuty – B. Sz.] unikają wszelkiego pozoru zbytku, nieumiarkowanego zysku i gromadzenia majątku”, chociaż mają prawo do posiadania majątku jako osoby prawne³². Jest to ważne tym bardziej, że obecnie często już nie o pozory chodzi, ale o przykry realizm dobrobytu zakonników wyróżniających się pod tym względem w swoim środowisku zamieszkania czy pracy. A przecież zgodnie z kanonem 640 KPK/1983 instytuty zakonne, uwzględniając miejscową sytuację, powinny starać się dawać zbiorowe świadectwo miłości i ubóstwa. Jeszcze większą uwagę należy zwracać na indywidualne świadectwo ubóstwa poszczególnych zakonników, ponieważ ono zawsze jest możliwe, podczas gdy obecnie na pewno trudniej jest zachować ubóstwo chociażby w prowadzonych od lat z rozmachem przez instytuty zakonne dziełach apostołskich, wymagających siłą rzeczy większego nakładu środków, jak to się dzieje np. w przypadku utrzymania chorych w szpitalu albo dzieci i młodzieży w przedszkolu lub szkole³³.

³¹ CURIA DEL PREPOSITO GENERALE DELLA COMPAGNIA DI GIESÙ, *Statuti della povertà religiosa della Compagnia di Gesù. Istruzione sull'amministrazione dei beni*, Roma 2005, s. 8, nr 11; A. PIGNA, *Lavoro e vita religiosa*, w: AA.VV., *Lavoro e vita spirituale*, Roma 1977, s. 124.

³² PC, 13; KPK/1983, kan. 634 § 1. „Instytuty, prowincje i domy zakonne, jako osoby prawne na mocy samego prawa, zdolne są do nabywania, posiadania i alienowania dóbr doczesnych, chyba że konstytucje tę zdolność wykluczają lub ograniczają. § 2. Powinny jednak unikać wszelkiego luksusu, nadmiernego zysku i gromadzenia dóbr”.

³³ A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 150-151; J. GALOT, *Profetismo della vita religiosa. II. Valori profetici*, Vita Consacrata 13(1977)535.

Innym niebezpieczeństwem – być może dużo większym – w przeżywaniu przez zakonników ewangelicznej rady ubóstwa są próby zredukowania jej tylko i wyłącznie do aspektu materialnego. Dziś niektórzy zakonnicy ulegają pokusie pojmowania ubóstwa materialnego jako wymogu życia we wspólnocie, a więc między innymi konieczności dzielenia posiadanych dóbr, zwłaszcza zarobków (od kiedy otrzymują za wykonywaną pracę zawodową określone wynagrodzenie) ze współbraćmi. Inni natomiast, ograniczając się wciąż tylko do ubóstwa materialnego, chcą je praktykować w duchu solidarności z innymi ubogimi w świecie. Trzeba zauważyć, że wydane ostatnio dokumenty kościelne sprzyjają takiej właśnie postawie, zwracając uwagę na nowe areopagi ubóstwa i zachęcając osoby konsekrowane do uczestnictwa w nich, do praktykowania ubóstwa w nowych formach³⁴ oraz dzielenia się dobrami z ubogimi³⁵. Wspomniane sposoby praktykowania ubóstwa są uzasadnione i bardzo cenione w obecnym świecie, jednak pierwszorzędnym celem ubóstwa wskazanego przez Chrystusa nie jest podział dóbr ze wspólnotą czy innymi ubogimi, lecz oddanie wszystkiego, co się posiada, aby poświęcić się w całkowitej wolności Bogu, królestwu Bożemu, czyli inaczej osiągnięciu skarbu w niebie³⁶. W tym miejscu jawi się nieodzowność osiągnięcia postawy ubóstwa duchowego, o którym mowa w kanonie 600. Owa zasadnicza przyczyna podjęcia życia ubogiego ze względu na Chrystusa jasno wynika z tekstów ewangelicznych. Św. Mateusz pisze: „I każdy, kto *dla mego imienia* opuści dom..., braci lub siostry, ojca lub matkę, dzieci lub pole, stokroć tyle otrzyma i życie wieczne odziedziczy³⁷. Potwierdza to św. Marek w słowach: „Nikt nie opuszcza domu, braci, sióstr, matki, ojca, dzieci i pól *z powodu Mnie i z powodu Ewangelii*”³⁸, oraz św. Łukasz, w którego Ewangelii czytamy: „On im odpowiedział: «Zaprawdę, powiadam wam: Nikt nie opuszcza domu albo żony, braci, rodziców albo

³⁴ PC 13; *Novo Millennio ineunte*, nr 50; *Vita consecrata*, nr 89-90; U. TERRINONI, *Parola di Dio e voti religiosi. Icone bibliche...*, s. 15-18.

³⁵ KPK/1983, kan. 640: „Uwzględniając miejscową sytuację, instytuty powinny starać się dawać niejako zbiorowe świadectwo miłości i ubóstwa, oraz stosownie do możliwości przeznaczać część własnych dóbr na potrzeby Kościoła, jak również pomóc w utrzymaniu osób potrzebujących”; S. GONZALES SILVA, *Fondamenti teologici della vita religiosa...*, s. 28.

³⁶ J. GALOT, *Profetismo della vita religiosa...*, s. 534.

³⁷ Mt 19, 29.

³⁸ Mk 10, 29.

dzieci dla królestwa Bożego»³⁹. Chrystus wyjaśnia również bogatemu młodzieńcowi, że celem rezygnacji z dóbr materialnych jest zdobycie skarbu w niebie, które właśnie motywuje do wcześniejszego rozdania dóbr ubogim⁴⁰. Tak więc oderwanie się od dóbr tego świata służy poszukiwaniu dóbr duchowych, a wśród nich pragnieniu przyjęcia Boga samego jako największego bogactwa⁴¹.

W tym kontekście staje się oczywiste, że przytoczona wyżej koncepcja czysto społeczna czy wspólnotowa ubóstwa, polegająca na dzieleniu się zdobytymi dobrami, ignoruje konieczność owego fundamentalnego wyrzeczenia się ich dla zdobycia Królestwa Bożego. Można bowiem poddać się trendowi i poszukiwać sposobów gromadzenia dóbr, aby następnie dokonywać podziału lub rozdzielać ubogim, i tym samym czynić je, tzn. dobra przedmiotem ubóstwa, jednak nie jest to zgodne z ewangeliczną radą ubóstwa⁴². Być może takie rozumienie ubóstwa powoduje, że niektórzy zakonnicy chcieliby zrezygnować z terminu „ubóstwo” jako ich zdaniem nie odpowiadającego współczesnej rzeczywistości życia zakonnego i zastąpić je pojęciem „wspólnoty dóbr”⁴³.

W świetle powyższego oczywista staje się potrzeba, a nawet konieczność zwracania uwagi także na zachowanie ubóstwa duchowego, wymienionego przez Chrystusa w Kazaniu na górze na pierwszym miejscu⁴⁴. Jest ono, nie tylko ideą, lecz wskazuje zakonnikowi konkretną postawę polegającą na dążeniu do całkowitego powierzenia się i zaufania Bogu, wynikającą ze świadomości i doświadczenia swej niewystarczalności i pokładania nadziei w rzeczach materialnych⁴⁵. Poza tym to właśnie poziom życia ubogiego w duchu prowadzonego przez danego zakonnika skutkuje sposobem w jaki używa on dóbr materialnych i czy jest zależny w tym od przełożonych oraz umożliwia podjęcie decyzji o ich nieużywaniu, czyli rezygnacji z nich, jednak to

³⁹ Łk 18, 29.

⁴⁰ Mt 19, 21.

⁴¹ J. GALOT, *Profetismo della vita religiosa...*, s. 534.

⁴² Tamże.

⁴³ J. GALOT, *I consigli evangelici e l'impegno nel Regno...*, s. 1; E. GAMBARI, *Manuale della vita religiosa alla luce del Vaticano II...*, s. 58-59.

⁴⁴ Mt, 5, 3; J. GRIBOMONT, *Povertà, DIP*, s. 246.

⁴⁵ L. CRIPPA, *Povertà amata, povertà beata...*, s. 117.

jest zawsze zależne w ostateczności od formacji duchowej zakonnika w zakresie ubóstwa⁴⁶.

2.2. Konieczność prowadzenia życia pracowitego w umiarze

Obecnie nie zawsze pamięta się o ścisłym związku pracy zakonnika ze ślubowanym przez niego ubóstwem. Znacznie częściej postrzega się pracę jako wyraz umartwienia, wyrzeczenia się, ascezy⁴⁷. Stąd w kanonie 600 prawodawca przypomina, że wyrazem ubóstwa ewangelicznego jest prowadzenie przez zakonników życia pracowitego. W procesie rewizji omawianego kanonu członkowie komisji dyskutowali nad zagadnieniem odniesienia pracy do ubóstwa. Schemat Kodeksu z 1977 r. używał wyrażenia „*vitam in labore*”, w którym brzmiały soborowe słowa z dekretu *Perfectae caritatis* nr 13: „Niech wszyscy [zakonnicy – B. Sz.], każdy w swoim obowiązku, uważają się za podległych powszechnemu prawu pracy”⁴⁸. W trakcie dyskusji niektórzy konsultorzy wyrazili obawę, że wzmianka o pracy w kontekście ubóstwa może być mylnie odnoszona tylko do pracy wykonywanej za wynagrodzeniem. Stąd ostatecznie wcześniejsze określenie „*vitam in labore*” zostało zastąpione przez „*vitam operose*”, które podkreśla, że zakonnicy mają obowiązek życia pracowitego w szerszym zakresie niż tylko praca zawodowa, tzn. na wzór ludzi ubogich podejmowania pracy w celu utrzymania samych siebie i innych członków instytutu, a także ludzi biednych. Ponieważ kanon nie zawiera szczegółów dotyczących obowiązku pracy, nie określa szczegółowo na czym polega obowiązek pracy, zadanie to należy do prawa własnego poszczególnych instytutów odpowiednio do ich charyzmatu i zadań⁴⁹.

Wzmianka o życiu pracowitym w kanonie 600 nie wprowadza nowości do życia zakonnego, lecz nawiązuje do bardzo charaktery-

⁴⁶ A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 127-128.

⁴⁷ E. PACHO, *Il lavoro nella primitiva vita monastica*, w: AA.VV., *Lavoro e vita spirituale*, Roma 1977, s. 78, 87.

⁴⁸ Zob. także PAULUS VI, *Adhortatio apostolica, De religiosa vita secundum Concilium Oecumenicum Vaticanum II renovanda praeceptiones «Evangelica testificatio»*, 29 iunii 1971, AAS 63(1971)497-526; tekst polski: PAWEŁ VI, *Adhortacja apostolska, Wskazania na temat odnowy życia zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II «Evangelica testificatio»* (odtąd ET), w: Tenże, *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty. Wybór i opracowanie A. ŻUCHOWSKI, T. SUŁOWSKA*, Poznań-Warszawa 1974, nr 20, s. 242; A. PIGNA, *Lavoro e vita religiosa*, s. 125, 127.

⁴⁹ *Communicationes* 11(1979)191.

stycznego dla tradycji monastycznej obowiązku pracy wyrażającego się w benedyktyńskim „ora et labora” – obowiązku będącego jednym z aspektów ubóstwa mnichów. Już pustelnicy w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, opuszczając swe miejsca zamieszkania i odrzucając posiadane dobra w celu wierniejszego naśladowania Chrystusa, automatycznie stawali się ludźmi ubogimi i aby zdobyć środki konieczne do życia, oddawali się w miejscach samotnych pracy fizycznej, przeznaczając pozostały czas na modlitwę, a więc realizowali swoje „ora et labora”⁵⁰. Życiu pustelniczemu i wczesnemu monastycyzmowi znana była zwłaszcza praca fizyczna, na co wskazuje wyraźnie *Reguła* św. Benedykta. Ten święty zakonodawca poświęcił zagadnieniu pracy cały 48 rozdział swej *Reguły*, nawiązując do pracowitego życia apostołów i ojców pustyni⁵¹. Pisał m.in., iż prawdziwymi mnichami są ci, którzy żyją z pracy własnych rąk⁵².

W tym samym numerze *Reguły* św. Benedykt uregulował również stosunek pracy mnichów do ich modlitwy i praktyki *lectio divina*. Wprawdzie relacja *ora do labora* nie jest przedmiotem niniejszego artykułu, to jednak pisząc o pracy zakonników jako wymiarze ubóstwa, warto zauważyć, że w czasach, gdy mnisi bardziej ukierunkowywali swe życie na modlitwę („ora”), czyniąc ją jednym z najważniejszych swych obowiązków, a do pracy delegowali pracowników domowych (służących), klasztory zaczęły chylić się ku upadkowi⁵³. Ale też z drugiej strony praca, mimo iż stanowi jeden z podstawowych wyrazów realizacji ubóstwa ewangelicznego, nie może być dla zakonnika zajęciem pierwszoplanowym, któremu poświęcałby on najwięcej czasu w życiu zakonnym⁵⁴. Jak podkreśla papież Paweł VI w adhortacji apostołskiej *Evangelica testificatio*, praca powinna być wykonywana przez zakonników w duchu wolności w taki sposób, aby było widoczne prawdziwe jej znaczenie, tj. jako środka utrzymania i sposobu służenia innym. Papież podkreśla, że praca nie powinna prowadzić do szkodliwego zeświecczenia zakonników, a nawet do swegoistego poniżenia polega-

⁵⁰ E. PACHO, *Il lavoro nella primitiva vita monastica*, s. 78, 83.

⁵¹ BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, nr 48 pt. O codziennej pracy fizycznej; 2 Tes 3, 9.

⁵² BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, nr 48, 8: „...bo właśnie wówczas są prawdziwymi mnichami, jeśli żyją z pracy rąk swoich, jak Ojcowie nasi i Apostołowie”; L. CRIPPA, *Povertà amata, povertà beata*, s. 97-99.

⁵³ A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 138.

⁵⁴ H. BÖHLER, *La dottrina dei consigli evangelici...*, s. 76.

jącego na ocenianiu wartości własnej i innych jedynie na podstawie wynagrodzenia za wykonywaną pracę świecką⁵⁵. Współcześni zakonnicy są szczególnie narażeni na niebezpieczeństwo pragnienia posiadania nie tylko tego, co konieczne, ale także dodatkowego gromadzenia dóbr zarówno dla siebie, jak i wspólnoty pod wpływem logiki świata, która łączy pracę z zyskiem i czyni z niej sposób wzbogacenia się⁵⁶. Stąd aby uniknąć owego niebezpieczeństwa w życiu zakonnym, podporządkowuje się pracę wykonywaną przez poszczególnych zakonników posłuszeństwu i zależności od przełożonych⁵⁷.

Praca w instytutach zakonnych o charakterze apostołskim wchodzi w zakres prowadzonego przez nie apostołatu wyznaczonego charyzmatem założyciela i nie zawsze obowiązki wykonywane przez zakonników odpowiadają im, a nawet mogą być dla nich trudne do przyjęcia⁵⁸. Często bowiem słyszy się, że zakonnicy są zawiedzeni, lub nie chcą podjąć prac zleczanych im przez przełożonych, ponieważ uważają, że wykonując je, nie realizują siebie. A przecież ludzie ubodzy nie wybierają sobie rodzaju pracy, lecz przyjmują tę dostępną im lub wskazaną przez innych⁵⁹. Poza tym w dekrecie *Perfectae caritatis* wyraźnie podkreśla się, że wykonywana przez zakonników praca ma służyć zdobywaniu środków koniecznych do ich utrzymania i do prowadzenia przez nich dzieł, nie zaś do realizacji siebie⁶⁰.

Konieczność prowadzenia przez zakonników życia nie tylko pracowitego, ale dodatkowo w umiarze, jako wyrazu ich ubóstwa, zredagowano ostatecznie w tekście łacińskim kanonu 600 w postaci frazy: „vita operose in sobrietate ducenda”, co w tłumaczeniu polskim nie najszcześliwiej oddano jako „prowadzenia życia pracowitego w trzeźwości”. Łaciński wyraz „sobrietas – atis” przełożono więc nie jako

⁵⁵ ET, nr 20, s. 242.

⁵⁶ J. AUBRY, *Teologia della vita consacrata*, w: AA.VV., *Vita consacrata, un dono del Signore alla sua Chiesa*, Torino 1993, s. 234-235; E. PACHO, *Il lavoro nella primitiva vita monastica*, w: AA.VV., *Lavoro e vita spiritual*, Roma 1977, s. 88.

⁵⁷ E. PACHO, *Il lavoro nella primitiva vita monastica*, s. 90.

⁵⁸ KPK/1983, kan. 675 §1: „Dlatego całe życie członków powinno być przepojne duchem apostołskim...; G. SANTOS, *Formazione alla povertà e all'obbedienza*, s. 415; J. GALOT, *I consigli evangelici e l'impegno nel Regno...*, s. 7; A. PIGNA, *Lavoro e vita religiosa*, s. 130.

⁵⁹ A. PIGNA, *Lavoro e vita religiosa*, s. 126-127.

⁶⁰ PC 13; J. GALOT, *Il lavoro nella vita consacrata*, *Vita Consacrata* 12(1976)344; J. AUBRY, *Teologia della vita consacrata*, s. 234-235.

„umiarny” lecz „trzeźwość”, co bardziej nawiązuje do alkoholizmu niż do życia zakonnego. Tymczasem słowo „sobrietas” i jego włoski odpowiednik „sobrietà” oznaczają w omawianym kanonie „umiarny, umiarkowanie, skromność”⁶¹. Umiar natomiast wskazuje na życie ani w bogactwie i przepychu, ani też w biedzie i nędzy. Przyjmuje się, że stopa życiowa wspólnot zakonnych praktykujących umiar nie powinna przewyższać stopy życiowej rodziny żyjącej w skromnych warunkach i zarabiającej własną pracą na swe utrzymanie⁶². Wymaga to często od osób konsekrowanych przyjęcia standardu życia mniej wygodnego i o mniejszym dobrobycie, a tym samym wprowadza je w pewną formę ascezy⁶³.

W tym kontekście wydaje się ważne, aby obecnie w poszukiwaniu umiarkowania w realizacji rady ubóstwa były też uwzględniane potrzeby indywidualne zakonników, co praktykowano już w klasztorach monastycznych, umiar bowiem nie oznacza bezwzględnej równości czy jednakowości. Już św. Benedykt zwracał współbraciom uwagę na to, aby nie szemrali w przypadku, gdy któryś z nich otrzyma więcej (napoju, pokarmu czy odzieży), ponieważ należy brać pod uwagę różne potrzeby mnichów⁶⁴. Podobnie uważał św. Augustyn, pisząc w III rozdziale swej *Reguły* o sytuacji zakonnika chorego oraz rekrutującego się z bogatszego rodu (a więc słabszego fizycznie, niezahartowanego i potrzebującego dłuższego czasu na przyjęcie warunków zakonnych), któ-

⁶¹ A. JUGAN, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 630.

⁶² CURIA DEL PREPOSITO GENERALE DELLA COMPAGNIA DI GESÙ, *Statuti della povertà religiosa della Compagnia di Gesù...*, s. 8, nr 11.

⁶³ SACRA CONGREGATIO PRO RELIGIOSIS E INSTITUTIS SAECULARIBUS, *De Ecclesiae doctrina circa elementa essentialia Institutorum vitae consecratae religiosorum deque ipsorum elementorum applicatione ad Instituta religiosa quae operibus apostolatus ex missione Ecclesiae vacant*, 31 maii 1983, *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae, collegit, digessit notisque ornavit X. Ochoa*, vol. VI, Roma 1987, nr 4978; tekst polski: ŚWIĘTA KONGREGACJA ZAKONÓW I INSTYTUTÓW ŚWIECKICH, *Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej «The renewal of religious life»*, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo* (red. K. WÓJTOWICZ), Kraków 2003², nr 31, 34, s. 300-302.

⁶⁴ BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, nr 55, 20: „Opat powinien jednak zawsze mieć w pamięci to ważne zdanie z Dziejów Apostolskich: *każdemu rozdzielano według potrzeby* (Dz 4, 35). A zatem i on również niechaj uwzględni raczej potrzeby słabych niżli złą wolę zazdrosnych”, nr 34 pt. „Czy wszyscy w równej mierze powinni otrzymać to, co niezbędne?”.

rzy mogą być traktowani odmiennie niż reszta zakonników zdrowych i krzepkich, żyjących wcześniej w bardziej trudnych warunkach⁶⁵. Jak widać, już styl życia monastycznego – charakteryzujący się przecież dużym uniformizmem – wymagał od mnichów dużej wyrozumiałości dla odmiennych potrzeb poszczególnych członków wspólnoty. Tym bardziej obecnie zakonnicy nie powinni krytykować się nawzajem ani wyrażać zdziwienia ogromnym zróżnicowaniem między członkami danej wspólnoty w zakresie posiadania ilości rzeczy koniecznych oraz rodzaju pracy podejmowanej często poza własnymi dziełami prowadzonymi przez instytuty. Jednak fakt, że zakonnicy podejmują różne i także nowe rodzaje apostołatu oraz, że zmieniła się stopa życiowa społeczeństw, w których pracują, co wymaga często posiadania przez zakonników do dyspozycji samochodu, dodatkowego ubioru, książek, kont bankowych, kart kredytowych i innych dóbr, nie zwalnia ich i odpowiedzialnych za nich przełożonych od obowiązku prowadzenia życia ubogiego⁶⁶. Przede wszystkim sam zakonnik podejmujący ewangeliczną radę ubóstwa musi odznaczać się ową cnotą umiarkowania, czyli prostoty, i często kontrolować swe potrzeby, aby nie przekraczać w nich umiaru pod względem materialnym (sprzęt), psychologicznym (np. wypoczynek, czystość, porządek), kulturalnym (książki, kino, teatr, telewizja) itp.⁶⁷

⁶⁵ Reguła św. Augustyna, <http://kosciol.wiara.pl/doc/494647.Regula-sw-Augustyna/4L>, nr 16: „Jeśli z uwagi na poprzednie warunki życiowe niektórzy bracia są jeszcze delikatni (słabi) i w pokarmach traktuje się ich inaczej, nie powinno to być przykre ani wydawać się niesprawiedliwe tym, których odmienne pochodzenie uczyniło silniejszymi pod tym względem”; nr 17: „A jeśli tym, którzy przyszli do klasztoru z wygodniejszych warunków życia, udziela się czegoś z pokarmu, ubrania, pościeli i okrycia, czego drudzy, silniejsi i przez to szczęśliwsi, nie otrzymują, to ci ostatni, którzy nie otrzymują, powinni pomyśleć, jak wielką drogę musieli tamci przebyć ze swego poprzedniego życia świeckiego do naszego życia zakonnego, chociaż nie zdołali jeszcze przystosować się do skromnego życia tych, którzy fizycznie są silniejsi. Ani też nie powinni domagać się wszyscy tego, co widzą, że tylko niektórzy otrzymują, i to nie dla ich wyróżnienia, ale dla przyjsia im z pomocą”; L. CRIPPA, *Povertà amata, povertà beata...*, s. 91-92.

⁶⁶ J.A. MERKLE, *I voti nella vita religiosa*, s. 246.

⁶⁷ L. CRIPPA, *Povertà amata, povertà beata...*, s. 91-93; Y. SUGAWARA, *Religious poverty. From Vatican Council II to the 1994 Synod of Bishops*, Roma 1996, s. 116-126.

2.3. Wymóg rezygnacji z ziemskich bogactw

Mówić w obecnej kulturze dobrobytu o rezygnacji z bogactwa, o opuszczeniu, pozostawieniu, czy stracie czegoś, o tym, że ubóstwo prowadzi do wolności i jest wybierane w sposób wolny, staje się czymś zupełnie niezrozumiałym. Większość ludzi ugruntowanych jest w przekonaniu wprost przeciwnym – że to właśnie pieniądź daje wolność i rozwiązuje wszelkie możliwe problemy. Stąd jeszcze słuszniejszą wydaje się decyzja konsultorów komisji przygotowującej KPK/1983 o podkreśleniu rezygnacji z dóbr ziemskich w rozumieniu ewangelicznej rady ubóstwa. I chociaż coraz mniej jest osób, które mają odwagę wprowadzić w praktykę to oddalenie, to jednak w przypadku powstających nowych wspólnot życia ewangelicznego dostrzega się właśnie silne dążenie do życia w radykalnym ubóstwie⁶⁸. Ponieważ w dzisiejszych czasach istnieje możliwość posiadania większej ilości zróżnicowanych dóbr materialnych, stąd też istnieje i więcej możliwości oddalania się i rezygnacji z nich⁶⁹.

Z dyskusji komisji nad rewizją KPK/1983 wynika, że niektórzy konsultorzy domagali się zaznaczenia w definicji ewangelicznej rady ubóstwa potrzeby oddalenia się zakonników od dóbr ziemskich (*a terrenis divitiis alienam*), wychodząc z założenia, że w gruncie rzeczy chodzi tu o konieczność ubóstwa duchowego, a poza tym owa rezygnacja, oddalenie stanowi samą istotę ubóstwa ewangelicznego, zaś wszystkie inne elementy z niego wynikają⁷⁰. Ów teologiczny element ubóstwa dobrze oddaje postawę zakonnika ubogiego i wewnętrzną różnicę między człowiekiem bogatym i ubogim. Pierwszy całe swe serce wkłada w dobra ziemskie i pokłada w nich wszystką swą nadzieję. Bóg mu nie wystarcza, zapomina o Nim i pragnie wypełnić wewnętrzną pustkę innymi dobrami. Nie dostrzega on także potrzeb bliźniego i stąd nie dzieli się z nim dobrami. Ubogi natomiast w swej niewystarczalności całą nadzieję pokłada w Bogu i od Niego wszyst-

⁶⁸ JOANNES PAULUS II, Adhortatio apostolica post-synodalis, *De Vita consecrata eisque missione in Ecclesia ac mundo*, «*Vita consecrata*», 25 martii 1996, AAS 88(1996)377-486; tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Posynodalna adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie* «*Vita consecrata*», Warszawa-Ząbki 1996, nr 62 (odtąd: *Vita consecrata*); *Vita consecrata*, nr 62.

⁶⁹ G. SANTOS, *Formazione alla povertà e all'obbedienza*, *Vita Consacrata* 34(1998) 407.

⁷⁰ *Communicationes* 11(1979)313, 320.

kiego oczekuje⁷¹. Ubogi to ten, komu sam Bóg wystarcza. W tym tkwi paradoks osób konsekrowanych, które – dążąc do ubóstwa – stają się ludźmi bogatymi Bogiem. Rezygnacja z dóbr ziemskich wynika z poszukiwania tych niebieskich⁷².

Ubóstwo ewangeliczne prowadzi do wolności dla Chrystusa i dlatego w praktykowaniu rady ubóstwa nie powinno się wciąż zwracać uwagi na to, aby być wolnym od czegoś. Ważnym jest, aby być wolnym dla Kogoś⁷³. Istotny cel ewangelicznego ubóstwa stanowi doprowadzenie zakonnika do wolności dla Chrystusa i wzrastania w niej, do wyswobodzenia zarówno od niewoli bogactwa, jak i od niewoli nędzy, większej zapewne niż ta pierwsza. Ubóstwo ewangeliczne nie może prowadzić do biedy i braku rzeczy koniecznych, stąd nie można mylić go z nędzą i tej ostatniej uważać za ideał⁷⁴.

Wolność w realizacji rady ubóstwa zaznacza się już w pierwszej decyzji osoby powołanej do jego podjęcia. Przyjęcie życia ubogiego przez osoby konsekrowane jest odpowiedzią udzieloną przez nie w sposób wolny na specjalne powołanie otrzymane od Boga. Wolność w wyborze życia konsekrowanego, a więc i realizacji poszczególnych rad ewangelicznych, jest istotnym elementem podkreślanym w KPK/1983, gdzie stwierdza się wprost: „Tę właśnie formę życia w instytutach życia konsekrowanego... podejmują w sposób wolny ci wierni, którzy przez śluby lub inne zobowiązania... zobowiązują się do zachowania ewangelicznych rad czystości, ubóstwa i posłuszeństwa...”⁷⁵. Zresztą wolność wyboru należy do istoty samego ślubu

⁷¹ Vita consecrata nr 16, 62; J. ROVIRA, *La povertà evangelica: una testimonianza carica di frutti dello Spirito, anche per il mondo di oggi. Che significa e come vivere la povertà oggi?*, Vita Consacrata 40(2004)247.

⁷² U. TERRINONI, *Parola di Dio e voti religiosi. Icone bibliche...*, s. 19; E. GAMBARI, *Manuale della vita religiosa alla luce del Vaticano II...*, s. 67.

⁷³ AA.VV., *La povertà religiosa. Studi a cura dell'Istituto di Teologia della vita religiosa "Claretianum"*, Roma 1975, s. 56-57; G. SANTOS, *Formazione alla povertà e all'obbedienza*, s. 411; A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 118; B. MAGGIONI, *Fondamento evangelico della vita consacrata*, s. 114; J. AUBRY, *Teologia della vita consacrata*, s. 234.

⁷⁴ A. PIGNA, *Lavoro e vita religiosa*, s. 135-136; AA.VV., *La povertà religiosa. Studi a cura dell'Istituto di Teologia della vita religiosa "Claretianum"*, Roma 1975, s. 57; A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, Roma 1993, s. 125, 148; J. ROVIRA, *La povertà evangelica...*, s. 258.

⁷⁵ KPK/1983, kan. 573 §2; kan. 574 §2; A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 126.

składanego Bogu, poprzez który zakonnicy podejmują realizację tej rady ewangelicznej⁷⁶.

3. Prawne elementy realizacji rady ubóstwa

Praktyka ewangelicznej rady ubóstwa przybiera w różnych instytucjach zakonnych odmienne formy, wyrażające zróżnicowany stosunek do własności, posiadania i używania dóbr materialnych zarówno przez poszczególnych zakonników, jak i same klasztory, prowincje oraz całe instytucje⁷⁷.

Realizacja ubóstwa zakonnego, uwidoczniła w historii prawa, wynika z dwóch koncepcji. Pierwsza polega na dążeniu do całkowitego pozbawienia własności dóbr kandydatów do życia mniszego i zakonnego oraz samych mnichów i zakonników. Druga natomiast pozostawia zakonnikowi prawo posiadania na własność dóbr materialnych, regulując różne sposoby ich używania w zależności od przełożonych. Obie te koncepcje znalazły wyraz w formułach publicznych ślubów zakonnych, nazwanych w KPK/1917 ślubami uroczystymi oraz prostymi⁷⁸.

W początkach życia monastycznego wymagano całkowitego zrzeczenia się posiadania na własność dóbr materialnych. Św. Benedykt ujmował to w swej *Regule* jednoznacznie, nie pozwalając mnichom cokolwiek dawać i przyjmować bez pozwolenia opata ani posiadać na własność nawet najmniejszej rzeczy, takiej jak książka, tabliczka do pisania czy rylec⁷⁹. Klasztory natomiast wzbogacały się, przyjmując dobra przekazywane przez kandydatów do nich wstępujących⁸⁰. Chcąc ratować praktykę radykalnego ubóstwa, zakony żebracze wprowadziły całkowitą rezygnację z dóbr materialnych nie tylko przez poszczególnych kandydatów i zakonników, lecz również przez klasztory, czyli także na płaszczyźnie ubóstwa wspólnotowego⁸¹, ponieważ kandydaci przed przyjęciem do klasztoru rozdawali swe mienie ubogim nie

⁷⁶ KPK/1983, kan. 1191 §1: „Ślub jest świadomą i dobrowolną obietnicą uczynioną Bogu...”

⁷⁷ L. DE CANDIDO, *Povertà e solidarietà*, Vita Consacrata 33(1997)116.

⁷⁸ A. BONI, *Povertà. XIII. La povertà nel diritto*, DIP t. VII, Roma 1973, s. 379; E. GAMBARI, *Manuale della vita religiosa alla luce del Vaticano II*, s. 61.

⁷⁹ Św. BENEDYKT Z NURSJI, *Regula*, nr 33.

⁸⁰ G. SCHWAIGER, *La vita religiosa dalle origini ai nostri giorni*, Milano 1997, s. 363.

⁸¹ Św. FRANCISZEK Z ASYZU, *Regula zatwierdzona*, rozdz. II; A. BONI, *Povertà. XIII. La povertà nel diritto*, DIP t. VII, Roma 1973, s. 382-383.

przynosząc ze sobą nic do klasztoru. Właścicielem takich dóbr jak np. klasztory czyniły Stolicę Apostolską⁸². Powstające licznie w epoce potrydenckiej instytuty, zaczynając od utworzonego nieco wcześniej zakonu jezuitów, pozwalały na posiadanie dóbr na własność zarówno przez instytuty, jak i zakonników. Wiązało się to często z przeznaczeniem owych dóbr niezbędnych do prowadzenia dzieł apostolskich polegających na świadczeniu pomocy ludziom chorym i ubogim, dzieciom, młodzieży itp.⁸³ Także inne nowe instytuty, powstające zwłaszcza w XIX wieku, wprowadziły prawo posiadania własności dóbr przez poszczególnych zakonników w ramach wspomnianego już prostego ślubu ubóstwa⁸⁴.

Obie wymienione wyżej koncepcje realizacji ewangelicznej rady ubóstwa zostały utrzymane nie tylko – jak już wspomniano – w KPK/1917, ale także w obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego, aczkolwiek zrezygnowano z rozróżnienia ślubów zakonnych na uroczyste i proste⁸⁵.

3.1. Zależność i ograniczenie w używaniu dóbr i dysponowaniu nimi

J. Galot pisze, że niegdyś w życiu zakonnym ubóstwo pojmowano zbyt jednostronnie, gdyż zwracano uwagę przede wszystkim na jego aspekt prawny, tj. zależność od przełożonych, i zredukowano je często tylko do konieczności uzyskania wymaganych pozwoleń na posiadanie dóbr materialnych i dysponowanie nimi tak że niektórzy skłaniali się do utożsamiania ubóstwa z pewną formą posłuszeństwa⁸⁶. Kanon 600, podając współczesną definicję rady ubóstwa, nie rezygnuje z jej prawnego ujęcia, dla którego ważne są dwa elementy: zależność oraz ograniczenie od przełożonego w używaniu i dysponowaniu dobrami. Zależność oznacza, że zakonnik na skutek złożenia profesji nie może już cieszyć się wolnością w stosunku do posiadanych dóbr materialnych nawet wtedy, gdy stanowią one jego własność. Jednak sama zależność zakonnika od przełożonego nie musiałaby wykluczać życia

⁸² L. DE CANDIDO, *Povertà e solidarietà*, s. 119; A. BONI, *Povertà. XIII. La povertà nel diritto*, s. 383.

⁸³ L. DE CANDIDO, *Povertà e solidarietà*, s. 120.

⁸⁴ A. BONI, *Povertà. XIII. La povertà nel diritto*, s. 389.

⁸⁵ KPK/1983, kan. 668 §§4,5; J. BEYER, *Il diritto della vita consacrata*, Milano 1989, s. 364.

⁸⁶ J. GALOT, *I consigli evangelici e l'impegno nel Regno...*, s. 4.

wygodnego, jeśli uzyskiwałby pozwolenie na posiadanie zbyt wielu rzeczy. Chroni przed tym konieczność ograniczenia, o której mowa w kanonie, oznaczająca pewną powściągliwość, limit co do ilości i jakości posiadanych dóbr. Używanie zaś ich w myśl ewangelicznej rady ubóstwa polega na zachowaniu pewnej miary przez samego zakonnika. Prosząc o pozwolenie przełożonego, powinien on zadawać sobie pytanie, czy dana rzecz jest mu rzeczywiście potrzebna, a nie – jak często się zdarza – wychodzić z założenia, że powinien ją otrzymać, bo wspólnotę, w której przebywa stać na zrealizowanie wydatku, o który prosi⁸⁷. W zachowaniu przez zakonnika należnego ubóstwa ważną rolę odgrywa też przełożony oceniający ostatecznie, czy dana rzecz jest zakonnikowi niezbędna⁸⁸. To przełożeni, którzy udzielają pozwoleń lub ich nie udzielają, są gwarantami ubóstwa i umiaru podwładnych oraz całych wspólnot⁸⁹.

Termin „dysponowanie dobrami” użyty w treści kanonu 600 oznacza posługiwanie się nimi przez zakonnika w relacji do innych osób, w czym obowiązuje go również ograniczenie i zależność od przełożonego⁹⁰.

Przy tej okazji nasuwa się pytanie: dlaczego w praktykowaniu tej rady jest istotna wciąż podkreślana zależność od przełożonych? Wydaje się, że w dużej mierze prawne ujęcie rady ubóstwa ma swe źródło w biblijnym rozumieniu słowa ubogi-anî (hebr.), oznaczającego człowieka ubogiego będącego jednocześnie poddanym, niewolnikiem ludzi bogatych, a więc zależnym od innych⁹¹. Sam Chrystus jako ubogi nie przyszedł po to, aby Mu służyło, lecz aby służyć, i stał się sługą wszystkich⁹². Poza tym ubóstwo – podobnie jak dwie pozostałe rady ewangeliczne – pomaga ślubującym je w usunięciu trzech największych przeszkód w dążeniu do doskonałości, tj. pożądliwości oczu i ciała oraz pychy żywota⁹³. Okazuje się, że zakonnikom w osiągnięciu

⁸⁷ L. CRIPPA, *Povertà amata, povertà beata*, s. 110.

⁸⁸ Tamże, s. 112.

⁸⁹ J. BEYER, *Il diritto della vita consacrata*, s. 153.

⁹⁰ V. DE PAOLIS, *La vita consacrata nella Chiesa* (edizione rivista e ampliata a cura di Vincenzo Mosca), Venezia 2010, s. 80.

⁹¹ U. TERRINONI, *Parola di Dio e voti religiosi. Icone bibliche...*, s. 24-25.

⁹² Mt 20, 28; Mk 10, 45.

⁹³ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele «Lumen gentium»*, w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Poznań 2002, nr 44, s. 147 (odtąd: LG): „[Chrześcijanin – B. Sz.] postanawia

doskonałości przeszkadza nie tyle posiadanie na własność dóbr materialnych, ile świadomość, że dobra te, będąc ich własnością, mogą być używane przez innych i ktoś inny mógłby wejść w ich posiadanie oraz dysponować nimi. Stąd wynika konieczność zależności od przełożonego w używaniu posiadanych dóbr i dysponowaniu nimi, zwłaszcza że owe dobra według woli przełożonego mogą być właśnie używane przez innych⁹⁴.

Zależność od przełożonego powinna być też konkretnym wyrazem pragnienia zakonnika, aby w duchu wiary zaufać opatrności Boga. Uzyskiwanie pozwoleń może na pozór wydawać się czymś mechanicznym, ale to właśnie decyzje przełożonych stają się wówczas wyrazem owej zależności od Boga i oczekiwania od Niego tego wszystkiego, co zakonnikowi jest potrzebne do doskonałości⁹⁵.

W zapisie dyskusji komisji rewizyjnej nad treścią kanonu dotyczącego ubóstwa również można znaleźć wzmiankę na temat potrzeby wyrażenia zależności od przełożonych w zakresie używania dóbr i dysponowania nimi. Jeden z konsultorów trafnie zauważył, że odniesienie to jest niezbędne, ponieważ są i takie siostry zakonne, które, mimo iż żyją w wielkim ubóstwie, nie chcą się poddać zależności od przełożonej w dysponowaniu tym minimum, które posiadają⁹⁶. A więc ubóstwo ewangeliczne nie jest właściwie przez nie rozumiane i realizowane.

3.2. Ubóstwo uwarunkowane prawem własnym instytutów zakonnych

Kanon 600, ujmując w zakończeniu bardzo zwięźle praktykę rady ubóstwa pod względem prawnym, podkreśla, że odmienności w realizacji tej rady w zakresie ograniczenia i zależności od przełożonych wynikają z postanowień prawa własnego instytutów. Kanon bierze pod uwagę różnice zachodzące nie tylko między instytutami zakonnymi, świeckimi i stowarzyszeniami życia zakonnego, ale także między poszczególnymi instytutami zakonnymi oraz członkami tych samych instytutów zakonnych. Odwołując się do innego kanonu KPK/1983

przez ślubowanie w Kościele rad ewangelicznych uwolnić się od przeszkód, które mogłyby go odwieść od gorliwej miłości”.

⁹⁴ G.M. MURATO, *Povertà e perfezione. La povertà religiosa come strumento di perfezione secondo s. Tomaso*. Pars dissertationis ad lauream in Facultate S. Theologiae apud Pontificiam Universitatem S. Thomae de Urbe, Napoli 1981, s. 48.

⁹⁵ J. AUBRY, *Teologia della vita consacrata*, s. 235.

⁹⁶ *Communicationes* 11(1979)320.

dotyczących ubóstwa zakonnego, trzeba zaznaczyć, że konsekwencją owego ograniczenia i zależności w używaniu dóbr i dysponowaniu nimi w przypadku każdego zakonnika jest obowiązek przekazania instytutowi tego wszystkiego, co nabywa on własnym staraniem oraz co mu przysługuje z tytułu pensji, zapomogi lub ubezpieczenia, zgodnie z postanowieniem prawa własnego instytutu⁹⁷. Ów wymóg dzielenia się dobrami wynika z obowiązku prowadzenia życia braterskiego we wspólnocie w instytutach zakonnych⁹⁸. Prawo własne poszczególnych instytutów zakonnych powinno zawierać dokładniejsze przepisy dotyczące zachowania powyższej normy ogólnej, albowiem w praktyce rady ubóstwa mogą istnieć bardzo duże różnice między poszczególnymi instytutami i ich członkami. Jedną z najbardziej podstawowych różnic w zakresie praktyki ubóstwa jest przyjęcie odmiennych prawnych jego koncepcji, co zostało wyżej już wyjaśnione. W związku z tym istnieją dwie kategorie zakonników: ci, którzy z natury instytutu muszą zrezygnować z posiadania na własność dóbr materialnych ze wszystkimi jego konsekwencjami także wobec prawa cywilnego, oraz ci, którzy mogą się do tego zobowiązać z własnej woli, ponieważ nie należy to do natury instytutu, którego są członkami. Pierwsze rozwiązanie ma miejsce w instytutach, gdzie wcześniej składano śluby uroczyste. Rezygnacja w tym wypadku musi być dokonana przez każdego z członków przed profesją wieczystą. W większości instytutów zakonnych, w których wcześniej składano tzw. śluby proste, zezwala się na zachowanie prawa własności, uzależniając korzystanie z niego od pozwolenia przełożonych. Ale i w tych instytutach poszczególni zakonnicy mogą zdecydować się na bardziej radykalną formę ubóstwa rezygnując w części lub w całości z własnych dóbr. Mogą to uczynić niekoniecznie wtedy, gdy składają profesję wieczystą, ale również po wielu latach życia zakonnego. Taka decyzja zależy od woli poszczególnych zakonników i jest w danym instytucie fakultatywna⁹⁹.

⁹⁷ KPK/1983, kan. 668 § 3: „Cokolwiek zakonnik nabywa własnym staraniem albo ze względu na instytut, nabywa to dla instytutu. Wszystko, co mu przysługuje z tytułu pensji, zapomogi lub ubezpieczenia jest nabywane dla instytutu, chyba że własne prawo co innego postanawia”; B.W. ZUBERT, *Dochody zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego...*, s. 112-117; J.A. MERKLE, *I voti nella vita religiosa*, s. 248.

⁹⁸ KPK/1983, kan. 607§2; V. DE PAOLIS, *La vita consacrata nella Chiesa*, s. 505.

⁹⁹ KPK/1983, kan. 668 § 4: „Kto z racji natury swego instytutu powinien całkowicie zrzec się swoich dóbr, tego zrzeczenia winien dokonać w formie ważnej także

Zakończenie

Już w początkach istnienia życia poświęconego całkowicie Bogu obowiązywało mnichów wyrzeczenie się dóbr materialnych i tego wszystkiego, co stanowiło przeszkodę w urzeczywistnieniu owego oddania Bogu. Historia zakonów i zgromadzeń zakonnych uczy, że kryzys ubóstwa zawsze ściśle łączył się z kryzysem życia zakonnego. Zostało również potwierdzone przez historię, że odnowa życia poświęconego Bogu zaczynała się od powrotu do radykalniejszej praktyki ubóstwa ewangelicznego, bowiem u źródeł powstawania zakonów, ich reform i upadku leżał zazwyczaj problem ubóstwa, nie zaś celibatu czy posłuszeństwa przełożonym, jak mogłoby się wydawać¹⁰⁰. Dlatego też można stwierdzić, że prawdziwe ubóstwo towarzyszy autentyzmowi życia zakonnego.

Il consiglio di povertà secondo del canone 600 CIC/1983

Il dono totale di sé a Dio, ha sempre avuto come conseguenza una rinuncia a tutto ciò che potrebbe rendere meno radicale l'imitazione di Cristo povero da parte del religioso. Da questo si comprende l'importanza del canone 600 CIC/1983 che tratta del consiglio della povertà evangelica. L'autrice, nel suo articolo, mette in rilievo gli elementi cristocentrici, teologici e quelli del diritto canonico contenuti nel canone stesso. In seguito lei spiega in che consiste l'imitazione di Cristo, che da ricco che era si è fatto povero per noi. Seguendo sempre il testo del canone 600 spiega, che il consiglio di povertà comporta uno stile di vita povera sia nello spirito che di fatto ed il distacco dai beni terreni. Sottolinea, inoltre, che per il consiglio di povertà è importante che ogni religioso conduca una vita in operosa sobrietà. Dal punto di vista giuridico invece il religioso si obbliga alla dipendenza e limitazione nell'uso e nella disposizione dei beni dal suo superiore, a norma del diritto proprio dei singoli istituti.

w miarę możliwości wobec prawa cywilnego, przed profesją wieczystą, ważnego od dnia złożenia profesji. To samo powinien uczynić profes ślubów wieczystych, który według przepisów własnego prawa chciałby, za zezwoleniem najwyższego przełożonego, zrzec się w części lub w całości własnych dóbr.

§ 5. Profes, który ze względu na naturę swego instytutu zrzekł się całkowicie swoich dóbr, traci zdolność nabywania i posiadania, stąd nieważnie podejmuje akty przeciwne ślubowi ubóstwa. Co jednak przechodzi na niego po dokonaniu zrzeczenia, przechodzi na instytut zgodnie z własnym prawem"; NDDC, s. 813; J. BEYER, *Il diritto della vita consacrata*, s. 364; A. PIGNA, *Consigli evangelici, virtù e voti*, s. 126.

¹⁰⁰ J. ROVIRA, *La povertà evangelica...*, s. 238-239.